

Sociologisk Forskning för femtio år sedan

Göran Ahrne

När det första numret av *Sociologisk Forskning* kom ut år 1964 hade sociologi funnits som ett självständigt universitetsämne i Sverige i drygt 10 år. Men det fanns knappast särskilt många etablerade forskare. I sin anmälan till första numret noterar redaktören, den då 27-årige Johan Asplund, att det endast förekommit ett tiotal disputationer inom ämnet sedan starten. Men ett viktigt syfte med tidskriften var enligt Asplund att till allmänheten föra ut resultat ”från den i snabb ökning stadda sociologiska forsknings- och undersökningsverksamheten”.

Det var alltså en ganska ringa skara entusiaster som ägnade sig åt sociologisk forskning. Samtidigt möttes sociologiämnet av stora förväntningar såväl från myndigheter som från näringslivet om att tillhandahålla instrument och underlag för en rationell planering av samhällsutvecklingen (Boalt 1969:83; när det gäller intresset från näringslivet se också Hansen 1999:16). Och Boalt, som var den förste professorn i sociologi vid Stockholms universitet, konstaterar i en skrift om 20 års samhällsforskning: ”Å ena sidan ställdes alltså ganska stora förväntningar på sociologerna, å andra sidan fick de mycket små resurser till sitt förfogande”.

Den nya sociologin identifierades starkt med sin metod, dvs surveyundersökningar. Och det var något helt nytt vid denna tid. Idag, när nyhetsmedia svämmar över av opinions- och attitydundersökningar, kan det vara svårt att föreställa sig hur märkvärdigt det tycks ha varit att presentera resultat från surveyundersökningar. Alla resultat verkar ha varit intressanta.

Men den sociologiska forskningen var också från början kontroversiell och ifrågasatt inom universiteten. Misstänksamheten mot sociologin framgår tydligt i Ingemar Hedenius (1964:254) beskrivning av diskussionerna i betygsnämnd och fakultet angående betyget på den första avhandlingen i sociologi i Uppsala. När man tar del av några av de humanistiska professorernas stora skepticism till sociologisk metod kan man förstå varför sociologerna varit så ivriga att profilera sig mot humaniora.

När jag blev tillfrågad om att skriva något apropå att *Sociologisk Forskning* nu är inne på sin femtionde årgång tänkte jag att det skulle kunna vara intressant att titta lite närmare på innehållet i de första årgångarna av tidskriften. 1964 var också det år då jag började studera sociologi vid Stockholms universitet. Så att granska de första numren av tidskriften, tänkte jag, kunde vara ett sätt att återfå en känsla av vad sociologi var när jag först stiftade bekantskap med ämnet. Jag har visserligen i andra sammanhang gått tillbaka till och skrivit om en del av sociologin från 1950-talet (se Ahrne 1997, 2007), men att kolla lite närmare på artiklarna i de tidiga numren av *Sociologisk Forskning* skulle kunna ge en lite annan bild. Det finns ju en del schablonföreställningar om femtiotal- och den tidiga sextiotalssociologin; den har kallats ett anpassningsparadigm som dominerades av socialpsykologiska perspektiv och man var mest intresserad av människors attityder och trivsel, inte om vilken makt de hade

att påverka sina egna liv. Några av dem som var med på den tiden har protesterat mot denna schablonbild (t ex Edmund Dahlström i en recension i nr 1 1982). Jag tror nog ändå att det fortfarande finns en del fog för denna syn på den tidiga sociologin i Sverige. Genom att gå tillbaka till de första årgångarna av *Sociologisk Forskning* får man emellertid en lite mer nyanserad bild och man får anledning att lyfta fram några andra aspekter av den sociologiska forskningen på 1950-talet, sådant som att det var en ny typ av forskning och att man hade få förebilder eller modeller för hur man egentligen skulle bedriva en mer systematisk forskning om samhällsprocesser och vad det innebar och vad man kunde förvänta sig att nå för resultat. De första sociologerna var pionjärer på gott och ont och om man granskar deras arbeten idag kan en del tyckas konstigt och överspelat. När man tittar på de första numren av tidskriften (och det är lätt att göra idag eftersom alla numren finns tillgängliga på JSTOR) är det också en hel del som sticker i ögonen, till exempel bristen på referenser och litteraturlistor, de utbredda tabellerna liksom frånvaron av kvinnliga artikel-författare.

Redan om man tittar på omslagets insida på det första numret så hajar man till när man ser att utgivningen har stötts av Föreningen Svenska Marknadsundersökningsinstitut, LKAB, Marknadssociologiska gruppen i Uppsala samt Tidningsstatistik AB. Men detta bekräftar väl bara att det fortfarande år 1964 fanns ett intresse från näringslivets sida för sociologisk forskning, något som kan förvåna oss idag när vi vet att det är ytterst få sociologer som arbetar i den privata företagssektorn. Men kanske tröttnade de ganska snart för den forskning som redovisades i de första årgångarna av tidskriften gav antagligen inte så mycket tillbaka för pengarna. Och att det började finnas något av en besvikelse över vad sociologerna i Sverige lyckats prestera under sina första femton år finns antytt redan i det första numret av tidskriften i en artikel av Ulf Himmelstrand (se även Asplunds artikel i nr 2 1966 och Segerstedt 1968:104).

Alltnog. Jag har tittat närmare på de fyra första årgångarna av *Sociologisk Forskning* (1964–1967). Det är de årgångar som kan ses som mest typiska för den tidiga och första sociologin i Sverige. Redan i nummer 1 1968 hörs andra tongångar från till exempel Joachim Israel i en artikel där han går till skarpt angrepp mot den sociologiska forskningen i Sverige och anklagar den för att vara vetenskapsteoretiskt naiv och alltför inriktad på mikrosociologisk teori och dessutom vara alltför lite inriktad på ett kritiskt förhållningssätt. Men denna artikel står verkligen också i skarp kontrast till hans egen artikel i föregående nummer (alltså nr 4 1967 med titeln "Sociala kontakter, attityder och föräktenskapliga sexuella beteenden"). Förändringen av sociologin tycks alltså ha gått ganska snabbt mellan 1967 och 1968. En föraning av denna omsvängning får man också i Göran Therborns skarpt kritiska recension i nummer 4 1967 av en lärobok i sociologisk teori redigerad av Johan Asplund. Men det är inte ämnet för denna betraktelse.

I föreställningen om den tidiga sociologiska forskningen i Sverige ligger att den var tydligt probleminriktad; forskningen skulle bidra till att lösa samhällsproblem. Men en sådan föreställning bygger nog mer på just förväntningar på vad sociologerna skulle åstadkomma än vad de verkligen gjorde eller ville göra åtminstone när man ser

till vad artiklarna i de fyra första årgångarna handlar om. Innehållet är förvånansvärt brokigt och framför allt inte särskilt uppbenbart probleminriktat.

I samband med den första utvärderingen av sociologin i Sverige i slutet av 1980-talet gjorde Janne Jonsson och Michael Tåhlin (1989) en värdefull genomgång och analys av innehållet i *Sociologisk Forskning* 1964 till 1985. Fast deras beskrivning av vilka ämnesområden som tagits upp i artiklarna var inte särskilt upplysande. Av en tabell framgår att 73 procent av artiklarna åren 1964–1967 täcker antingen allmän sociologi eller övriga ämnen. Resten var arbetslivsociologi (17 procent) och politisk sociologi (11 procent). Det är alltså det allmänna och det övriga som dominerar. Om jag, efter att ha gått igenom årgångarna 1964–67, skulle göra en indelning i områden skulle jag säga att kultursociologi är det område som har flest artiklar. Det hade jag nog inte väntat mig. Men hit hör två empiriska artiklar av Harald Swedner; en som handlar om hur ofta människor i olika socialgrupper gått på teater och den andra handlar om läsvanor i olika socialgrupper. I nummer 4 1964 publiceras under en särskild rubrik tre artiklar om beteendevetenskapliga aspekter på musik skrivna av Bertil Sundin, Göran Nylöf och Johan Asplund. Artiklarna behandlar på olika sätt attityder till olika sorters musik och utommusikaliska faktors betydelse vid värderingen av popmusik. I nr 4 1966 återkommer Nylöf med en artikel om musikalisk tolerans och intolerans bland anhängare av olika slags musik. Till avdelningen kultursociologi måste man också räkna en artikel om artiklar och recensioner i dagspressen av Göran Gustafsson och en artikel av Karl-Erik Rosengren om litteratursociologi (nr 3 1967)

Totala institutioner är ett kärt sociologiskt ämne, som också behandlas i åtminstone tre artiklar av de första årgångarna. En artikel om hur man rekryterar medlemmar till Jehovas vittnen av Göran Gustafsson (nr 3 1964) samt två artiklar av Sten Johansson. Den första handlar allmänt om förändring i totala institutioner (nr 2 1965) och den andra är en empirisk undersökning om kustodialism bland personal på mentalsjukhus (nr 1 1966).

Ett annat ämnesområde som förekommer i ett flertal artiklar är sexualitet och framför allt handlar det om föräktenskapliga sexuella förbindelser. Det börjar med två artiklar av Georg Karlsson i nummer 2 och 3 1964 som redovisar resultat från en enkätstudie år 1960 på några folkhögskolor om elevernas sexuella vanor och attityder. Studien hade delvis bekostats av RFSU. Dessa artiklar bygger helt på ett stort antal enkla men stort uppslagna tabeller. I artiklarna redovisas inga frågeställningar eller slutsatser bara resultat och mest i form av procentandelar. Det går inte att förstå hur dessa artiklar ser ut om man inte föreställer sig att det måste ha funnits en fascination bara över att över huvud taget kunna få fram siffror på människors beteenden. Och i nummer 3 1965 redovisar Georg Karlsson resultat som han fått från en replikation år 1965 av den tidigare undersökningen. I nummer 1 1965 finns en artikel av Joachim Israel och Sten Johansson om ålder vid första coitus bland värnpliktiga och i nummer 4 1967 finns dessutom den artikel av Israel som jag nämnde ovan. Men ingenstans framgår egentligen varför detta ämne ansågs så intressant.

Mer förväntat är att det i dessa årgångar finns sammanlagt fem artiklar, såväl empiriska som teoretiska, som handlar om arbete och arbetsmarknad. Två är förfat-

tade av Bertil Gardell. I övrigt finns några artiklar som berör olika aspekter av makeval av Jan Trost. Forskning om alkohol tas upp i två artiklar. Ytterligare andra handlar om samerna i det svenska samhället av Edmund Dahlström (nr 1 1967). I nummer 4 1964 finns en mindre enkät om sociologi och matematik som besvaras kortfattat av Gösta Carlsson, Johan Asplund, Edmund Dahlström, Georg Karlsson och Torgny Segerstedt. I nr 2 1965 publicerades en artikel med titeln "Utfryssta utlänningar?", som väckte en del debatt i senare nummer. Den mest renodlade socialpsykologiskt inriktade artikeln var skriven av Bo Andersson och Joachim Israel och hade titeln "Analys av ett konformitetsexperiment med hjälp av graf- och balanst teori" (nr 4 1966).

Sammantaget tycker jag att såväl bredden som inriktningen på den sociologiska forskning som presenterats i dessa nummer är ganska förvånande och knappast i linje med föreställningar om en problem- och planeringsinriktad vetenskap. Sociologerna verkade inte vara så intresserade av att bara göra vad som förväntades av dem åtminstone inte när det gällde det som man publicerade i sin egen tidskrift.

Av Jonssons och Tåhllins undersökning framgår att andelen empiriska artiklar i *Sociologisk Forskning* under hela perioden 1964 till 1985 legat under hälften (1988:114). Och det gäller även för de fyra första årgångarna. Det kanske är lite förvånande att den teoretiska diskussionen är så pass omfattande även i de nummer jag har tittat på. Redan det första numret inleds med en artikel av Torgny Segerstedt med titeln "Om sociologiens teori: en inledning" i vilken han utvecklar sin egen normteori. Syftet är att försöka ringa in och specificera det sociala, vad som är specifikt med ett socialt beteende. Och i nummer 4 1966 finns en artikel av Erik Allardt om Segerstedts normteori. Denna artikel är egentligen en längre recension av Segerstedts bok *The Nature of Social Reality*. I ett tidigare nummer av denna årgång publiceras en artikel med titeln "Erik Allardts makrosociologi" skriven av Bo Andersson (nr 1 1966). Och i nummer 2 1967 finns en artikel om rollteori författad av Jan Trost. Så det fanns en tydlig ambition att föra en teoretisk diskussion inom sociologin i Sverige. Och inte heller saknades det något om de sociologiska klassikerna; åtminstone tre artiklar tar upp Max Webers sociologi. Hundraårsminnet av Webers födelse år 1864 uppmärksammas i en kort artikel av Erland Sundström i nummer 3 1964. I nummer 3 1966 finns två artiklar som diskuterar Webers tankar om den protestantiska etiken och kapitalismen skrivna av Sten Johansson respektive Johan Asplund.

Till de teoretiska eller kanske snarare vetenskapsteoretiska ambitionerna i tidskriften måste man också räkna de artiklar som närmast hör till det som har kommit att kallas "mjukdatadebatten" som fördes i årgång 1966. Denna debatt kommer att bli föremål för en särskild artikel och därför tar jag inte upp den här.

Det fanns alltså absolut teoretiska ambitioner. Men med dagens mått måste man ändå konstatera att de teoretiska bidragen i de första årgångarna av *Sociologisk Forskning* var ganska torftiga i den meningen att de inte anslöt sig till eller tog spjörn emot någon pågående teoretisk diskussion. Och kanske var det så att man inte upplevde att det fanns någon sådan att utgå ifrån eller också var man inte tillräckligt bekant med den. Talcott Parsons arbeten uppfattades i alla fall inte som relevanta (se Asplund 1987), men man kan tycka att man åtminstone borde ha tagit ställning till

dem. Men: "Uppsalasociologin, liksom svensk sociologi i allmänhet, missade chansen att utvecklas i dialog – gärna kritisk – med en grand theory" (Asplund, 1987:137).

Utifrån dagens perspektiv är det märkligt att se och läsa teoretiska artiklar som i det stora hela saknar eller i varje fall har väldigt få referenser till andra arbeten. Segerstedts artikel har inga referenser och Allardts artikel om Segerstedt (som ju egentligen är en recension) har det inte heller. Bo Anderssons artikel om Allardts makrosociologi har dock en referenslista, men den omfattar endast sex böcker. Och Bo Andersson var ändå då verksam i USA (vid Stanford).

Även många empiriskt inriktade artiklar saknade helt referenser. Man måste ha upplevt att man gjorde undersökningar vars motsvarighet aldrig hade gjorts. Och det var långt från någon logisk empirism med hypoteser som härletts från tidigare teorier. Här var man ute på oplöjd mark och man tycks ha upplevt att det inte fanns något att förhålla sig till. Här var det siffrorna som talade sitt eget språk. Och det gjorde de kanske också till en del. Swedners artiklar om teaterbesök och läsvanor till exempel diskuterades en del och fick, vad jag förstår, en viss uppmärksamhet utanför sociologernas lilla skara. Men idag hade det varit otänkbart att publicera sådana undersökningar utan ingående referenser till diskussionen om till exempel Bourdieus sociologi.

Bristen på referenser i artiklarna i de första årgångarna av *Sociologisk Forskning* uppmärksammades av Jonsson och Tåhlin och de noterar att "första utgivningsåret saknade 13 av 16 artiklar referenser över huvud taget" (1989:121). De har också räknat ut det genomsnittliga antalet referenser per artikel i tidskriften fram till 1985. I början av 1980-talet låg det genomsnittliga antalet referenser på omkring tjugo, men det steg snabbt till omkring trettio år 1985 (a.a. sid. 120). Vid en hastig koll i de senaste årgångarna får jag det till att genomsnittet på antal referenser har ökat ytterligare till minst fyrtio per artikel.

Vid en jämförelse med den *Sociologiska Forskning* som redovisas i de första årgångarna tycks det ganska tydligt att forskningsfronten har flyttats framåt. Och det vore ju förskräckligt om det inte var på det viset. Både de metodologiska och teoretiska insikterna och färdigheterna har utvecklats och vi har blivit mer sofistikerade. Vi känner bättre till villkoren för och möjligheterna att bedriva samhällsforskning och vi har väl fått lite mer kunskaper om hur samhällsprocesser sker. Men det man kan avundas de sociologiska pionjärerna är väl något av deras naivitet, om uttrycket tillåts, och deras oförställda och självklara nyfikenhet och upptäckarglädje. Och det vi har gemensamt med den första generationen sociologer i Sverige är väl fortfarande det svåra sökandet efter att nagla fast innebörden i det sociala. Om man bortser från formalia av olika slag var kanske andan i den sociologiska forskningen för femtio år sedan ändå inte så annorlunda än idag.

Referenser:

(Hänvisningar till artiklar i Sociologisk forskning finns i texten)

Ahrne, G. (1997) "Vad hände på åttiotalet?", *Sociologisk forskning nr 1–2*.

Ahrne, G. (2007) *Att se samhället*. Malmö: Liber.

Asplund, J. (1987) "Sociologistudier i Uppsala i början av sextiotalet" i K. Fridjonsdottir (red.) *Om svensk sociologi. Historia, problem och perspektiv*. Carlssons bokförlag.

Boalt, G. (1969) "Sociologi" i *20 års samhällsforskning*. Stockholm: P A Norstedt & Söners förlag.

Hansen, L. (1999) *Sociologiska institutionen i Göteborg 1959–1999*. Göteborg University: Department of Sociology Monograph no 72.

Hedenius, I. (1964) "Tre akademiska artiklar" i I. Hedenius (red.) *Konsten att väcka förargelse*. Malmö: Bo Cavefors Bokförlag.

Jonsson, J. & M. Tåhlin (1989) "Svensk sociologi 1964 – 1985" i E. Allardt, S. Lysgaard & A. Sörensen *Sociologin i Sverige. Vetenskap, miljö och organisation*. HSFR och UHÅ. Uppsala: Swedish Science Press.

Segerstedt, T. (1968) *Att studera sociologi. En inledning till sociologiens studium*. Stockholm: Svenska Bokförlaget Norstedts.